

Makale tarihçesi: Alındı: 26 Ağustos 2020 Kabul: 30 Eylül 2020.

DOI: <https://doi.org/10.33182/gd.v7i2.730>

Kitap inceleme

Thomas Faist (2018). **The Transnationalized Social Question: Migration and the Politics of Social Inequalities in the Twenty-First Century**. Oxford: Oxford Academic Press. ISBN: 9780199249015. 400 sayfa.

KOVID-19 küresel salgını nedeniyle ülkelerarası hareketliliğin katı bir biçimde sınırlandırılmasıyla dünyanın keskin eşitsizliklerle birbirinden ayrılmış gibi gözükken bölgelerinin gerçekte inkâr edilemez bir şekilde birbirine bağımlı olduğu görünür oldu. Salgın öncesinin “normal” şartlarında yerleri kolayca doldurulabilir düşüncesiyle uluslararası emek piyasasındaki kırılgan durumları kanıksanan mevsimlik göçmen işçilerin küresel gıda tedarik zincirinin sürdürülebilmesi açısından aynı zamanda en önemli halka olduğu da anlaşıldı. Onların hareketliliği aralarında tarihsel eşitsizliklerle çizilmiş kalın sınırlar bulunan coğrafyaları birbiriyle güçlü bir şekilde ilişkilendiriyor ve böylece son bir yüzyıldır ulus-devletler dairesi içinde düşünmeye alıştığımız temel sorunları ulus-aşırı bir düzleme çekiyordu. Thomas Faist’in 2018 yılı sonunda basılan kitabının başlığıyla özetlendiği gibi: *Ulus-aşırılaşan Toplum Sorunu: 21. Yüzyılda Göç ve Toplumsal Eşitsizliklerin Siyaseti*.

Thomas Faist 1990’lardan bu yana göç çalışmaları alanında önemli katkılar sunmuş sosyologların başında geliyor. En erken dönem çalışmalarından birinde Almanya’nın *de facto* olarak bir göç ülkesi olmasına karşın *de jure* olarak vatandaşlığı halen etnik bir aidiyet olarak tanımlamıyor olmasının yarattığı paradoksa işaret ederek göç olgusunun siyasi partiler arası çekişmelerde sembolik bir meta konu olarak siyasallaştığını söylüyordu. Bu açmazın tüm göçmenlere siyasal katılım hakkının tanınmasıyla aşılabileceğini savunmuştu.¹ Öngörüsü Alman Vatandaşlık Yasası’nın 2000 yılında revize edilmesiyle gerçekleşirken Faist, *Uluslararası Göç Dinamiklerinin Hacmi ve Ulusaşırı Toplumsal Mekân*² kitabını yayımladı. Bu çalışmanın en önemli yanı 1990’ların başından bu yana olgunlaşmakta

¹ Faist, T. (1994). How to Define a Foreigner? The Symbolic Politics of Immigration in German Partisan Discourse, 1978-1992. *West European Politics*, 17(2): 50-71.

² Faist, T. (2000). *The Volume of Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces*. Oxford University Press.

olan ulus-aşırı yaklaşımı farklı vaka analizleri temelinde kuramsal ve yöntemsel olarak güçlü bir çerçeveye oturtuyor olmasıydı. Ulus-aşırı toplumsal mekânın mimarı göçmenleri tanımlamak konusunda analitik gücünü yitirmiş olan “diaspora” kavramını bir kenara bırakmamız gerektiğini söyleyen Faist, farklı özgünlüklere sahip göçmen toplulukların inşa ettiği bu alanları beşgen bir matrisle incelememizi öneriyordu: (a) göçmen topluluğun anavatanında sahip olduğu konumu ve özellikleri, (b) anavatanın sahip olduğu toplumsal ve siyasal özgünlükler, (c) anavatan toplumunun göç ve göçmenlerle kurduğu ilişkinin biçimi, (d) göç-alan ülkenin sahip olduğu toplumsal ve siyasal özgünlükler, (e) göç-alan ülke toplumunun göç ve göçmenlerle kurduğu ilişkinin biçimi. Böyle bakıldığında: kimin (Alevi, Kürt), nereden (Türkiye), nasıl (iltica, işçi göçü) ve nereye (Fransa, Almanya) göç etmiş olduğu çalışılacak özgün ulus-aşırı toplumsal mekânının anlaşılması açısından önemliydi. Böylece “yöntemsel milliyetçiliğin” ötesine geçerek Türkiye ve Almanya ulus-devlet mntıklarının birbirine farklı biçimlerde (mesela kentler ölçeğinde) bağlayan ilişkileri anlamak mümkün olacaktı.

Bu temel katkısının ardından Faist, göçmen ulus-aşırı ilişkilerinin kalkınma ekseninden değerlendirilmesi ve diaspora toplulukların bu eksenindeki önemi konusunda çalışmalara yöneldi. 11 Eylül sonrası devletlerin göç politikaları ulusal güvenlik stratejileriyle ilişkilendirildiği bir dönemde göç ve güvenlik eksenini anılan bu yeni eğilim üzerine kaleme aldığı makalesi bugün halen önemini korumaktadır.³ Bu çalışmalar boyunca takip ettiği bir düşünce hattı 2000’lerin sonuna doğru “Ulus-aşırılaşan Toplum Sorunu”⁴ olarak belirgin bir kavramsallaştırmaya doğru evirildi ve 2018 yılının sonunda hacimli bir kitap olarak karşımıza çıktı: *Ulus-aşırılaşan Toplum Sorunu: 21. Yüzyılda Göç ve Toplumsal Eşitsizliklerin Siyaseti*.⁵

Öncelikle Faist’in “toplum sorunu” olarak andığı mesele on dokuzuncu yüzyılda Batı Avrupa’da sanayi kapitalizmin kurumsallaşmasıyla birlikte toplumsal sınıflar arasında açığa çıkan kaynaklara erişim konusundaki eşitsizlikler ve buna dayalı mücadelelere işaret ediyor. Bu mücadeleler sonucunda siyasal bir alan tanımlanmış, bu alana erişim vatandaşlık bağı üzerinden o toplumu oluşturan tüm bireylere sağlanmış ve sonrasında refah devletin ortaya çıkışıyla birlikte bu erişim olabildiği ölçüde herkese tanınan bir sosyal haklar bütünü olarak kurumsallaşmıştı.⁶ Bu çerçeveden

³ Faist, T. (2005). The Migration-security nexus: International migration and security before and after 9/11, (COMCAD Working Papers, 9). Bielefeld: Universität Bielefeld, Fak. für Soziologie, Centre on Migration, Citizenship and Development (COMCAD).

⁴ Faist, T. (2009). The Transnational Social Question: Social Rights and Citizenship in a Global Context. *International Sociology*, 24(1): 7-35. ve Faist, T. (2015). “The Transnational Social Question”, *Routledge International Handbook of Contemporary Social and Political Theory*, (der.) Gerard Delanty & Stephen P.; London: Routledge, ss. 439-449.

⁵ Faist, T. (2018). *The Transnationalized Social Question: Migration and the Politics of Social Inequalities in the Twenty-First Century*. Oxford: University of Oxford Press.

⁶ Faist (2009), s.10.

bakıldığında “toplum sorunu” sadece toplumsal eşitsizliklere işaret eden bir diğer kavram olarak düşünülmemelidir. Bunun ötesinde toplumsal eşitsizliklere dair algılar bütünü ve temel bir eşitlik anlayışına dayalı olarak siyasal teyakkuz/farkındalık hali olarak görülmelidir. Fakat bu anlayışın belirli kabullere dayanıyor olması nedeniyle toplumsal eşitsizliklerin farklı yüzlerini meşrulaştırılabiliyor olacağı da akıldan çıkarılmamalıdır.⁷ Bu nedenle “toplum sorunu” meşru kılınmış ve yeniden üretilen eşitsizlikler çevresinde süregiden mücadeleler alanı olarak görülmelidir. Söz gelimi, uzunca bir dönem emek-sermaye ekseninde tanımlanan bu mücadele alanının 1960’larla birlikte yaşanan haklar devrimi süreciyle toplumsal cinsiyet ve etnik-kültürel farklılıklar gibi konuları da içermesi mümkün olmuştur.

Kitabın temel argümanı ise modern toplumun şekillenmesinde başat bir rolü olan toplum sorununun uluslararası göçlerle birlikte hızlanan, tabandan küreselleşme sürecinde ulus-aşırılmış olduğu çerçevesinde kuruluyor. On dokuzuncu yüzyılın başından itibaren eşitsizlikler temelinde yaşanan mücadeleler uluslaşma süreçlerini de beraberinde getirmişti. Ulus-devletler bu süreçte vatandaşlık bağı üzerinden birbirine siyasal-akraba kılınan bir topluluğun (eşit) refahından sorumlu olacak yeni bir aktör olarak karşımıza çıkıyordu. 1980’lerden itibaren iletişim ve ulaşım teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte şekil değiştiren uluslararası göçler ve 1990’larda gelen küreselleşme dalgasıyla yeniden şekillenen dünya ekonomisi ulus-devletlerin bu başat rolünü aşındırmış ve süregiden eşitsizlikler temelindeki “toplum sorununu” ulus-aşırı düzeye taşımıştı.

Bu tarihsel dönüşümü izleyerek Faist, on dokuzuncu yüzyılda “toplum sorununun” genel çerçevesini çizen sınıf (class) meselesinin günümüzde yerini konuma (location) bıraktığını söylüyor. Bu nedenle dün belirli haklar için sesini yükseltmek ve mücadele etmek (voice) eşitsizliklere karşı temel mücadele stratejisi iken bugün artık eşitsizlikten mustarip olunan konumu terk etme (exit) yönelim olarak karşımıza çıkıyor. Bir diğer deyişle günümüz küresel dünyasında eşitsizliği belirleyen temel etken hangi sınıfa ait olduğunuz değil nerede bulunduğunuzla alakalı bir mesele haline gelmiş durumda. Bu minvalde “toplum sorunu” tek bir ülkenin kendi içindeki farklı kümeler arasında bir mücadele olmaktansa dünyanın farklı gelişmişlik düzeylerindeki bölgeleri arasında (Küresel Güney ve Kuzey gibi) bir meseleye dönüşüyor. Bu nedenle de bir ülke vatandaşları sahip oldukları farklı varlıkları (eğitim ya da sermaye) seferber ederek bir başka ülkeye göç edebiliyor olması bir yanıyla da küresel düzeydeki eşitsizlikleri bu sorunun başat bir parçası kılıyor. Söz gelimi, özel bir dil bilgisine sahip olabilen bir kişi çok daha kolay göç edebilmekte ve göç mekânda edineceği sermaye birikimiyle geldiği toplumdaki mevcut eşitsizlikleri kendi ailesi faydasına dönüştürebilmektedir.

⁷ Faist (2018), s.4-5.

Özellikle 2000'lerin başından itibaren dönüşmeye başlayan sınır yönetimi ve güvenliği yaklaşımları da "toplum sorunu" meselesinin ulus-aşırılıştığına dair bir gösteren olarak okunabilir. Göçmenlerin sınır aşan hareketliliğine karşın giderek kafkaesk bir komplikasyona ulaşan tespit (detection), tevkif (detention) ve tehcir (deportation) stratejileri bir anlamdan küresel eşitsizliklere karşı mücadele etmek ve bu eşitsizlikleri yeniden üretecek uygulamaları sürdürmek gibi iki karşıt tutum arasındaki mücadelenin araçlarına dönüşmüştür. 2011 yılında başlayan Suriye İç Savaşı sonrasında Türkiye ve Yunanistan'da yaşananlarla da gördüğümüz üzere göç dalgalarının yönetim ve kontrolünün dışsallaştırılması temel olarak Küresel Güney ve Kuzey arasındaki mevcut eşitsizliklerin yeniden üretilmesini güçlendirmiştir.

Toplum sorununun ulus-aşırılışması gerek göç veren gerekse de göç alan ülkeleri oluşturan açmazlar karşısında konum almaya zorlamaktadır. Göç alan devletler mevcut refah yapılarını korumacı bir tutum geliştirerek insan-hakları eksenli bir yaklaşım yerine göç olgusunu bir güvenlik sorunu olarak mı görecektir yoksa daha liberal bir yönelim geliştirerek göçmenleri yeni bir insan kaynağı olarak içermeye mi yönelecektir? Göç veren devletler ise eğitilmiş/kalifiye işgücü kaybına karşın göçmenleri döviz kaynağı olarak siyasal dönüşüm taleplerine rağmen kabul ederek küreselleşmeye açık mı olacaktır yoksa kendini göçmenlerin siyasal etkilerinden korumak amacıyla dışa kapalı bir kalkınma yönelimi mi geliştirecektir? Görüleceği üzere Faist'in tanımladığı şekliyle ulus-devletlerin küreselleşme sürecinde karşı karşıya kaldıkları açmazlarda göçmenler on dokuzuncu yüzyılda ulusallaşmış "toplum sorununu" ulus-aşırı bir düzlemde yeniden kuran aktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle kitabın son bölümlerden biri diaspora toplulukların bu süreçteki rolüne odaklanmaktadır.

Son olarak küresel iklim krizine dayalı sorunların yakın gelecekte uluslararası göçün en önemli belirleyeni olacağına dair tartışmalara işaret eden Faist, ulus-aşırılışan "toplum sorunun" bu eksenden de tartışılması gerektiğini söylüyor. Nasıl ki on dokuzuncu yüzyılda kapitalist sanayileşme eşitsizlikleri derinleştirerek kırdan kente doğru yarattığı büyük göç dalgalarıyla modern toplumu şekillendirdiyse günümüzde de iklim krizine dayalı göç dalgalarının bir sonraki toplumsal durumu belirleyebilir güçte olacağını öngörmek mümkün. Kitabın son bölümü ise bu noktadan hareketle sosyal bilimcilerin sınırları aşan toplumsal eşitsizlikler konusundaki kamusal tartışmalara nasıl müdahil olabileceği ve bu alanlarda akla dayalı siyasi kararların alınmasına nasıl katkı sunabileceği soruları üzerine düşünmeyi öneriyor. Faist'a göre toplum bilimcilerin en önemli kamusal işlevi, kavram ve yorumlarla kamusal yaşamdaki siyasi tartışmalara yön vermek ve böylece alanlarındaki uzmanlaşmış bilgidan kamu yararına doğru bir hat açmak olacaktır. Türkiye'ye, Türkiye'de ve Türkiye'den yaşanan göçler konusunda birçok çalışmayı da kaynakçasında içeren kitabın göç alanında çalışmayı düşünen herkes açısından uzun yıllar

kılavuz bir metin olarak kalacağını düşünüyorum. Bu nedenle umuyorum Türkçe diline de kazandırılır.

Besim Can Zırh, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, Türkiye